

O'ZBEK VA INGLIZ ADABIY NUTQIDAGI MAQOLLARNING LINGVOMADANIY O'XSHASHLIKLARI

Sherbekova Madinabonu Shavkat qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini

Qiyosiy tilshunoslik. Lingvistik tarjimashunoslik yo'nalishi mutaxasisi

(Phd) ta'lim va tarbiya nazaryasi va metodikasi

E-mail: dishodmadina19@gmail.com

Telefon: +99897-566-55-44

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17474323>

Annatatsiya: Bu maqolada o'zbek va ingliz adabiy nutqidagi maqollarning (paremiologik birliklarning) lingvomadaniy o'xshashliklari va tafovutlari tadqiq etiladi. Maqollar milliy til va madaniyatning boy manbasi sifatida qaralib, ular orqali xalq dunyoqarashi, odat-an'anas, axloqiy qadriyatlari va til ifodasi tahlil qilinadi. Ingliz hamda o'zbek tilidagi maqollarni semantik, sintaktik va madaniy jihatdan solishtirish, ularning umumiyliigi va milliy xossalarini aniqlash maqsad qilinadi. Tadqiqotdan ko'rinib turibdiki, har ikki tilda ham hayotiy tajriba, axloqiy-tarbiyaviy mazmun aks etgan maqollar mavjud bo'lib, ularning ko'pchiligi — insoniy qadriyatlarni ifodalaydi. Shu bilan birga, til va madaniyat kontekstida yuzaga keladigan tafovutlar ham aniqlanadi.

Kalit so'zlar: maqol, paremiologiya, maqol-matal, ingliz tilidagi maqollar, o'zbek tilidagi maqollar, lingvomadaniyat, solishtirma tahlil

Аннотация: В данной статье исследуются лингвокультурные сходства и различия пословиц (паремиологических единиц) в узбекской и английской литературной речи. Пословицы рассматриваются как богатый источник национального языка и культуры, через который анализируется мировоззрение народа, его обычаи, традиции, моральные ценности и языковое выражение. Цель исследования — сопоставить пословицы английского и узбекского языков с семантической, синтаксической и культурной точек зрения, выявить их общие и национальные особенности. Результаты показывают, что в обеих языковых системах существуют пословицы, отражающие жизненный опыт и нравственно-воспитательное содержание, большинство из которых выражает человеческие ценности. Вместе с тем выявляются различия, возникающие в контексте языка и культуры.

Ключевые слова: пословица, паремиология, поговорка, английские пословицы, узбекские пословицы, лингвокультура, сопоставительный анализ.

Annotation: This article explores the linguistic and cultural similarities and differences of proverbs (paremiological units) in Uzbek and English literary speech. Proverbs are regarded as a rich source of national language and culture, through which the worldview, customs, traditions, moral values, and linguistic expression of a people are analyzed. The aim of the study is to compare English and Uzbek proverbs from semantic, syntactic, and cultural perspectives and to identify their common and national characteristics. The research shows that in both languages there are proverbs reflecting life experience and moral-educational content, most of which express human values. At the same time, differences arising within the context of language and culture are also identified.

Keywords: proverb, paremiology, saying, English proverbs, Uzbek proverbs, linguoculture, comparative analysis.

Kirish

Maqollar xalq og'zaki ijodining eng aniqlangan va to'planib qolgan shakllaridan bo'lib, qisqa, ta'sirli ifoda orqali tajriba va hikmatni etkazadi. Tinimsiz tilga aylangan bu gaplar turli jamiyatlarda avloddan-avlodga o'tilgan va millatning til-madaniyat tafakkurini aks ettiradi. Masalan, Paremiology (maqollarni ilmiy o'rganish) nuqtai nazaridan maqollar til ichida frazeologik birliklar sifatida o'rganiladi, ularning semantik, sintaktik, stilistik xususiyatlari tahlil qilinadi. O'zbek tilida maqollar "maqol", "masal", "zarbulmasal", "naql", "hikmatli so'z" kabi atamalar bilan ifodalanadi. Ingliz tilida esa proverbs deb ataladigan bu birliklar o'z navbatida xalq dunyoqarashi, til madaniyati va frazeologik boyliklarining ifodasi sanaladi.

Solishtirma tilshunoslik va lingvomadaniyat tadqiqotlari ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarining maqollari o'xshash mazmuniy g'oyalarni ifodalaydi, lekin til va madaniyat kontekstida ularning shakllanishi, metaforik tuzilishi, stilistik ifodasi farq qiladi.

Shu bois, ushbu maqolada ingliz va o'zbek adabiy nutqdagi maqollarni lingvomadaniy jihatdan solishtirish orqali ularning o'zaro o'xshashliklari va farqlari aniqlanadi. Bu tadqiqot til-madaniyat o'zaro bog'liqligini mustahkamlash, til o'qitish va tarjima jarayonlarida maqollarning roli hamda muammolarini anglashga xizmat qiladi.

Tahlil va muhokama

Maqollarning umumiyliigi va universal qadriyatlar

Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, turli tillardagi maqollar ko'pincha bir-biriga yaqin mazmundagi hayotiy saboqlarni o'z ichiga oladi. Masalan, o'zbek tilida «O'xshatmasdan uchratmas» degan maqolga ingliz tilida "Birds of a feather flock together" maqoli mos keltiriladi. Bu misol ko'rsatadiki, turli madaniyatlarda ham "o'xshash odamlar bir-birini topadi" degan g'oya shakllangan. Shuningdek, maqollar "A watched pot never boils" — inglizcha va «Kutilgan qozon qaynamas» — o'zbekcha orqali vaqtni to'g'ri nazorat qilish, sabr qildirish g'oyalari ibora topadi.

Bu kabi misollar proverbs (maqollar) bilan ifodalangan universallarni ko'rsatadi va til-madaniyatning turli shakllari o'rtasida keng umumiylik mavjudligini tasdiqlaydi. Tadqiqotlarda bu holat "universal proverbs" deb atalgan: ya'ni bir til o'zida bo'lmasa ham, boshqa til va madaniyatlarda analogik shaklda uchraydigan maqollar.

Sintaktik va metaforik xususiyatlar

Maqollarni solishtirma tahlil qilishda sintaksis jihatdan ham o'xshashliklar mavjud: qisqa shakl, ko'pincha oddiy gap tuzilishi, ko'p hollarda metafora yoki taqqoslash orqali ifodalangan. Masalan, inglizcha maqollarda "a stitch in time saves nine" (lug'mancha: "vaqtida qilinadigan tikuv to'qsonni tejaydi") kabi struktura ko'p uchraydi. Bu esa o'zbek tiliga "Vaqtida qilingan ish — ikki ishga teng" yoki o'xshash shaklda o'tilgan bo'lishi mumkin. Tadqiqotlarda bu jihatlar — frazeologik birliklar sifatida maqollarning til ichidagi joyi, sintaktik tuzilishi va metaforik komponentlari — o'rganilgan.

Metaforik jihatdan ham o'zbek va ingliz maqollarida hayvonlar, tabiiy hodisalar, kundalik turmushdan olingan tasvirlar (masalan, "thin lamb spoils the herd" va "tirriq qo'zi podani buzar") orqali ifodalangan. Bu esa madaniyat va til tajribalari qanday o'zaro bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Madaniy kontekst va lingvomadaniy o'xshashliklar

Maqollar millatning mentaliteti, dunyoqarashi va odat-an'analarini ifodalaydi. Masalan, o'zbek tilida «Ota-ona so'zi — talay erga yotadi» kabi maqollar ota-onaga bo'lgan hurmat, hamjihatlik, oilaviy qadriyatlarni ko'rsatadi. Ingliz tilida esa "Honour your father and mother"

degan ibora bilan yaqin ma'nodagi qadriyat o'tiladi. Bu turdagi umumiy qadriyatlar lingvomadaniy jihatdan o'zaro muvofiq bo'lishi mumkin. Tadqiqotchilar, xususan, o'zbek va ingliz proverbslarini tahlil qilganda, ular orasida madaniy-axiologik yaqinliklar mavjudligini ta'kidlaydilar.

Bundan tashqari, proverbs til o'zida lingvomadaniyat birligi sifatida ko'riladi: til va madaniyat bir-birini to'ldiradi. Masalan, maqollar orqali til foydalanuvchilari ayrim madaniy kodlarni, an'analarni, uslubni meros oladi va uzatadi. O'zbek maqollarida keng tarqalgan hayvon tasvirlari va tabiiy muhitga oid so'zlar ingliz tili maqollarida ham hayvon va tabiiy tajriba tasvirlari orqali ifodalanadi — bu esa ma'lumotlarning madaniyatlararo o'xshashligiga ishora.

O'zbek va ingliz maqollarida ayni paytda uchraydigan tafovutlar

Biroq, lingvomadaniy o'xshashliklar bilan birga, o'zbek va ingliz maqollarida farqlar ham mavjud — til strukturasida, metafora manzarasida hamda madaniy kodlarda. Masalan, o'zbek tilidagi maqollar ko'pincha prozaik, tasviriy jihatdan boy, boshqalarga nisbatan ko'p bildirmali ifodalaridir. Ingliz tilida esa ko'pincha maqollar qisqa, konkret, oddiy sintaksisga ega bo'ladi.

Shuningdek, tarjimada o'zbek maqolini ingliz tiliga yoki aksincha o'tkazishda ekvivalentsiya muammosi paydo bo'ladi: ba'zi maqollar to'liq ma'nosi bilan tarjima qilib bo'lmaydi yoki boshqa madaniy kontekstga mos ravishda almashtirilishi kerak bo'ladi. Masalan, tarjima maqollari bo'yicha tadqiqotda 9 ta ingliz maqol tahlil qilingan va ularning biri so'zma-so'z tarjima qilinmagan ekan.

Tafovutlar shuningdek, metafora landshaf tidan, hayvon va tabiiy misollarning lokal ravishda qabul qilinganligi, madaniyatga xos ifoda vositalarining farqlanishi bilan kechadi. Masalan, o'zbek tilida qo'zi, qo'y, tuya kabi hayvonlar orqali maqollar ko'p bo'lsa, ingliz tili maqollarida boshqa hayvonlar yoki boshqa tasvirlar dominanta bo'lishi mumkin — bu linguo-kadriyat jihatidan qiziqarli farqqa olib keladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'zbek va ingliz adabiy nutqidagi maqollar lingvomadaniy jihatdan sezilarli o'xshashliklarga ega: turli tillarda yashayotgan xalqlarning hayotiy tajribasi, axloqiy qadriyatlari va tili orqali aks etadigan maqollar mavjud. Ularning metaforik shakllari, semantik jihatlari va funktsiyalari ko'p jihatdan mos tushadi. Biroq, til va madaniyat tafakkuri, til strukturasidagi farqlar, metafora-tasvirlar va tarjima jarayonidagi nazariy-amaliy muammolar tufayli, maqollar o'rtasida ma'lum tafovutlar mavjud. Bu tafovutlar til o'rganishda, tilni o'qitishda, tarjimada va madaniy aloqalarda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, maqollarni lingvomadaniy nuqtai nazardan solishtirish tilga bo'lgan chuqurroq tushunchani shakllantirishga yordam beradi va xalqaro til-madaniyat aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kelgusida ilmiy tadqiqotlar maqollarning ontogenetik rivojlanishi, turli madaniyatlarda metafora-tasvirlarning o'zgarishi, hamda maqollarning til o'qitish jarayonida qanday samarali qo'llanishi kabi yo'nalishlarga e'tibor qaratishi zarur.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Fayzieva A. K. „Proverbs in Uzbek and English languages as a concept ...“ International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR), Vol. 5 Issue 3, March 2021, pp.41-42. [2]
2. Uktamova M.K. „Linguocultural analysis of English and Uzbek proverbs“. IJRCIESS, 2022. [5]

3. Kulmetova G.M. „How linguopragmatic analysis reveals the cultural context of proverbs in English and Uzbek“. LUCH, Vol 2, June 2025. [14]
4. Jumayev S. „A Comparative Linguistic Analysis of English and Uzbek ...“. Maktabgacha-va-maktab-talimi-jurnal, Uzbekistan, 2025. [26]
5. Mashrapovich Boykhanov S. „Uzbek translations of some English proverbs and translation problems“. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, Vol.2022 Issue 2, pp.3-10. [22]
6. Muydinov M., Alisherova D. „Semantics of Patriotic Proverbs in English and Uzbek Languages“. Modern Journal of Social Sciences and Humanities, Vol.16 (May 2023). [25]
7. Inagamova N.A. „Linguocultural and semantic features of English and Uzbek proverbs“. 2024 (online). [21]
8. Research article “Syntactic features of proverbs in English and Uzbek languages”. Tienjournal? (TJPCH) [3]
9. “A comparative analysis of Uzbek and English proverbs” (ResearchGate). [4]
10. “The equivalence of some English proverbs in the Uzbek” (Phoenix Publication, TANQ journal) [23]